

GLAVNE STRUJE HRVATSKE FILOZOFIJE U 19. STOLJEĆU

PAVO BARIŠIĆ

Institut za filozofiju, Zagreb

UDK 101

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 18. 5. 2005.

Slijedeći filozofske struje u Hrvatskoj tijekom 19. stoljeća dadu se prepoznati temeljne orijentacije europske filozofije toga doba. Početak je u znaku obnove ideja prosvjetiteljstva što pod utjecajem romantizma vrhuni u književnom preporodu tridesetih godina. Obilježje je početka stoljeća modernizacija metoda znanstvenoga mišljenja, oblikovanje novih stajališta i pogleda u razbuktaloj raspravi između filozofa i znanstvenika te začetak izgradnje filozofije na narodnom jeziku. Značajna se ostvarenja postižu u recepciji Kantove filozofije i pokušaju spajanja sa skolastikom.

Pod utjecajem književnoga preporoda snažan je razvoj pravne i političke filozofije. Ponajprije se u prvoj polovici 19. stoljeća razvija školska praktična filozofija na visokim učilištima, a od sredine stoljeća na njezinim temeljima oblikuje se nacionalni program u ideji hrvatskoga državnog prava i osebujnoj filozofiji pravaštva.

U posljednjoj četvrti stoljeća dvije su značajne školske filozofske orijentacije. Prva je pojava neoskolastike koja vrhuni na prijelomu stoljeća. Nakon obnove Hrvatskog sveučilišta 1874. razvija se neoskolastičko gibanje, kada se filozofija na Bogoslovnom fakultetu počinje predavati kao propedeutika u studij teologije. Nositelji su uglavnom teolozi koji su stekli filozofske doktore u Rimu. Značajan je širitelj neoskolastičke misli tjednik *Katolički list* koji je izlazio od 1849. do 1945. Druga je orijentacija školske filozofije koja se javlja usporedno s obnovom sveučilišta na Mudroslovnom fakultetu te se oslanja u prvom redu na herbartovski filozofski formalizam. Završetak stoljeća u znaku je pokreta tzv. hrvatske Moderne koji opkoračuje dva stoljeća od 1890. do 1910.

1. U znaku prosvjetiteljstva

Uz pokušaje uvođenja modernih ideja i prosvjetiteljske utjecaje tijekom 18. stoljeća cjelovitija preobrazba prevladavajuće skolastičke filozofije u Hrvatskoj uslijedila je na prijelomu 19. stoljeća. Preinaka tradicionalne metafizike prouzročena je ponajprije recepcijom novovjekovnoga subjektivizma, poglavito Kanta i idealističke filozofije. U toj mijeni nastaje osebujan pomirljivi spoj skolastičke i neskolastičke, 'svjetovne' filozofije, koji gradi profesor filozofije na Zagrebačkoj akademiji, grkokatolički svećenik iz Pećna (Žumberka) Šimun (Simeon) Čučić (1784–1828). Studirao je filozofiju i teologiju u Zagrebu, doktorirao 1806. u Pešti. Na Filozofskom fakultetu *Regia scientiarum academia* predavao je od 1810. do 1827. logiku, metafiziku i moralnu filozofiju (etiku). Čučić je također povremeno predavao povijest, matematiku i grčki, te objavio priručnik iz matematike pod naslovom *Mathesis* (Beč, 1816).

Glavno djelo *Philosophia critice elaborata* u deset svezaka tiskano je u Beču 1815. Naslov ukazuje na Kantov kritički pristup, dopunjen načelom pomirljivosti i skladnosti, koji se očituje u izgradnji Čučićeva sustava filozofije od zahtjeva za preispitivanjem biti spoznaje kao polazne zadaće filozofiranja i odgovora je li metafizika uopće moguća. U enciklopedijskom ocrtu Čučić, nakon uvodnoga pregleda povijesti filozofije, razrađuje deset disciplina: 1. *Psychologia empirica*, 2. *Dianiologia*, 3. *Alethologia*, 4. *Ontologia*, 5. *Cosmologia*, 6. *Psychologia rationalis*, 7. *Theologia naturalis*, 8. *Praxeologia*, 9. *Anthropologia*, 10. *Ascetica*. U pogledu na predmete, manje s obzirom na duševne moći kojima se bave, u sustavu se razlučuju teorijska filozofija, koji se bavi *naobrazbom razuma* (intellectus cultura) i praktična filozofija, koja se bavi *popravkom volje* (voluntatis emendatio). Sklopu teorijske filozofije pripadaju prvih sedam grana: empirijska psihologija, logika koja se sastoji od elementarne logike (dianiologija) i metodologije (aletologija), te metafizika s njezina četiri sastavna dijela – ontologija kao opća metafizika i posebne metafizike – kozmologija, umstvena psihologija i naravna teologija. Praktičnoj filozofiji pripada etika s njezina tri odjeljka: prakseologija, antropologija i asketika. Prema Čučiću Kant je načinio ne samo reformu nego prevrat u filozofiji – *revolutionem in Philosophia fecit* – te joj dao nov oblik, razorivši klasičnu metafiziku te izmaknuo temelj skolastičkoj filozofiji. Međutim, Čučić se ograđuje od apsolutnoga idealizma Kantovih nastavljača.

U prvoj polovici 19. stoljeća na Zagrebačkoj akademiji filozofiju su predavali također Gabriel Valičić, Stjepan Moyses (1797–1869) i Stjepan Muzler.

Naglašavanje subjektivnog momenta u etici pod utjecajem Kantove filozofije morala očituje se u djelu Grge Čevapovića (1785–1830), franjevačkoga

profesora filozofije i teologije. U djelu pod naslovom *Introductio in ethicam christianam*, dovršenom u Vukovaru 1820, Čevapović se udaljuje od skolastičkog pristupa i slijedi Kantov praktični um kao polazište moralne teologije. Zahtijeva sustavnu izgradnju moralne teologije kao filozofijske teologije morala, odijeljene od ostalih teoloških grana. Postavlja slobodu kao princip autonomnoga moralnog djelovanja.

Prvi koji se u Hrvatskoj sustavno bavio istraživanjem filozofije prava bio je Antun Ferdinand Albely (1794–1875) iz Varaždina. Studirao je u Zagrebu i Pešti pravo i filozofiju. Predavao je u Zagrebu grčki jezik i prirodno pravo od 1819, a od 1835. do 1848. u Požunu. Za polaznike Pravnog fakulteta u Zagrebu napisao udžbenik iz financijske znanosti *Rudimenta politicae universalis aerarii* (1822), koji je objavljen tek 1996. u izdanju Pravnog fakulteta u Zagrebu. Objavio je *Encyclopaedica in iuridico-politicum studium introductio* (1830), *Philosophiae iuris praecognita* (1831). Područje i sadržaj filozofije prava izveo je iz praktične filozofije, razgraničavajući je od drugih filozofskih disciplina i znanosti. U povezanosti sa sadržajem morala filozofija prava razmatra ljudske činidbe, dužnosti te pojam moralnoga zakona i zakonodavstva uopće.

2. Od pozitivizma do praktične filozofije

Izraziti zagovornik razvoja pozitivističke znanosti, materijalizma i darwinizma bio je doktor filozofije Bogoslav Šulek (1816–1895). Odnos prema filozofskim prethodnicima izrazio je u disertaciji *Memoria Rogerii Josephi Bošković* (1867). Objavio je 1885. studiju *Naš napredak u prirodnih znanostih za minulih pedeset godina* i ogled *Predteče darwinizma*. U raspravi *Područje materijalizma* 1885. suprotstavljao se neoskolastici i polemizirao s Antunom Bauerom. Poznat je po *Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenog nazivlja* (1874–75). Promišljao je i dao znatan prinos sustavnoj izgradnji hrvatskoga stručnog nazivlja kao pripravu za preporod. Jezik je smatrao pretpostavkom samosvojnoga razvoja znanosti i temeljem čovjekova odgoja za slobodu. Prema uzoru na Herdera jezik je poistovjećivao s pojmom narodnosti, s običajem i vlastitošću naroda.

Istaknut pristaša narodnog pokreta u Dalmaciji bio je Đuro Pulić (1816–1883). Rodom Dubrovčanin, svršio je bogoslovne nauke u Beču, a djelovao u Zadru. Objavljivao je filozofske rasprave na talijanskom, od kojih se ističe djelo objavljeno u Milanu *Propedeutica filosofica ad uso dei ginnasi*.

Značajan je predstavnik političke i pravne filozofije utemeljitelj Stranke prava Ante Starčević (1823–1896). Studij filozofije pohađao u Zagrebu i Budimpešti gdje je doktorirao. Uz političke predstave i glasovite saborske go-

vore, koji su imali odjeka diljem Europe, razvio je osebujnu ideju pravaštva u spisima o politici, francuskim ustavima, istočnom pitanju, polazeći od zaslada novovjekovne političke filozofije. Opus mu je raznovrstan i opsežan, od književnih djela i satira do filozofskih ogleada i publicistike: *Predstavke županije riječke* (1861), *Politika* (1860), *Ustavi Francezke* (1889). Smatra se jednim od najčitanijih autora 19. stoljeća u Hrvatskoj. Pristaša ideja Rousseaua i francuske revolucije, ljudskih sloboda, jednakosti i prava narodnosti, položio je svojim djelima i govorima u hrvatskom saboru od 1861. do 1892. teorijske osnove moderne hrvatske države i poradi toga po uzoru na Cicerona nazvan Otcem Domovine. Filozofiju prava i države temelji na običajnosti i ćudoređu, u antitezi prema pozitivističkoj pravnoj teoriji. U raspravama, ogleadima i aforizmima gradi osebujnu praktičnu filozofiju koju naziva »znanošću života«. Gradio je filozofiju prava i države na liberalnoj ideji slobode za sve, pravnoj državi, vladavini prava nasuprot sili, vjerskoj toleranciji, slobodi javnoga mnijenja, ideji prosvjetiteljstva i demokratskim načelima ljudskih prava.

Uz Starčevića temelje pravaške politike polagao je državnik i spisatelj Eugen Kvaternik (1825–1871). U djelu objavljenom na francuskom u Parizu 1859. *La Croatie et la confederation italienne (Hrvatska i talijanska konfederacija)* zagovara ideju državne neovisnosti Hrvatske, obrazlažući postavku idejama povijesnoga državnog prava. Poginuo je kao vođa Rakovičke pobune.

Osnivač moderne hrvatske historiografije, teolog i državnik Franjo Rački (1828–1894) istraživao je hrvatsku filozofsku tradiciju te napisao *Život i djelo Rugjera Boškovića* (1887–90), *Prilozi za poviest humanisma i renaissance u Dubrovniku, Dalmaciji i Hrvatskoj* (1885). Kao mladi teolog pokazivao je zanimanje za filozofiju, zanesen idejom obnove kršćanske filozofije u Hrvatskoj u novom duhu i na temeljima njemačkog idealizma, odnosno filozofije samosvijesti, kako je to obrazlagao u ogledu *Okostnica sadašnje Spekulative* (1852). Rački je kao ideolog Narodne stranke u knjizi *Odlomci iz državnoga prava hrvatskoga za narodne dynastie* (1861) dokazivao državnopravni kontinuitet Hrvatske.

Vilhelm Švelec napisao je esej *Sidro mudroslovlja* (1852).

Među prethodnike neoskolastike u Hrvatskoj spada filozof Antun Petrić (1829–1908), čije je glavno djelo *La definizione del bello dana da Vizenzo Gioberti, esaminata in se e nei suoi fondamenti (Giobertijeva definicija lijepoga, razmatrana po sebi i u svojim temeljima)*, objavljeno u Zadru 1875. četiri godine prije enciklike Lava XIII. *Aeterni Patris*. Proveo je veći dio života u Zadru, a u starosti radio u dubokoj osami u rodnoj Komiži. Stekao je naobrazbu u Zadru, Beču i Grazu, pisao je talijanskim jezikom. Premda je pod utjecajem Giobertija, navodi se među prvima koji je kritizirao njegovu

estetiku. Na kritike, među kojima je najpoznatija Cundarijeva u napuljskom listu *Il Pitagora* (1877–78), osvrnuo se u knjizi *Le obbiezioni contro la definizione del bello proposte dal professor Stanislao Cundari riviste ed esaminate* (*Primjedbe protiv definicije lijepoga predložene po profesoru Stanislavu Cundariju, pregledane i razmatrane*), koja je tiskana u Zadru 1885. Petrićeva knjiga *Libertà e fato* (*Sloboda i sudbina*) (1885) bila je na izložbi u Parizu pohvaljena kao najuspjelije djelo godine. Naglašavajući značenje slobode u svijetu ističe kako je »sloboda jedini korijen u univerzumu prave aktivnosti, koja se ne ograničava na to da prenese aktivnost, nego je stvara« (37). U tražanju za univerzalnim etičkim principom dokazuje da postoji red univerzalnog i apsolutnog dobra, koji je po sebi idealan, ali se po svojem sadržaju pokazuje apsolutno dostojnim ostvarenja.

Splitski filozof, jezikoslovac i pedagog Juraj Politeo (1827–1913) djelovao je naizmjenično u rodnom gradu i u Italiji. Predavao je u splitskoj gimnaziji, na Sveučilištu u Padovi. U Mantovi 1862. objavio je prvi spis *Genesi naturale di un' idea* (*Prirodni razvoj ideje*). Neka su mu djela objavljena poslije smrti *Scritti filosofici e letteri* (Bologna 1919), a dnevnici i bilježnice ostali su neobjavljeni. U logičkim spisima odstupa od formalizma tematizirajući jezične probleme. U spoznajnoj teoriji iz povijesnog vidokruga izlaže metodologiju znanosti. Etici poriče strogu znanstvenost jer poučava moralnu uvjerljivost, ali ne može zasnovati nepogrešivost nekih normi. Pedagogija i teorija bliske su naučavanju o kršćanskoj jednakosti. U osnovi njegovih djela leži zamisao povijesti čovječanstva kao stalne borbe protiv najnižih nagona i nesvjesnih procesa na putu moralno boljem i civiliziranijem životu.

3. Neoskolastika

Začetnik je zagrebačke neoskolastičke škole prvi redoviti profesor bogoslovije na obnovljenom Sveučilištu Antun Kržan (1835–1888). U Rimu je doktorirao filozofiju 1859. i teologiju 1863. Na Nadbiskupskom sjemeništu u Zagrebu predavao je metafiziku i specijalnu dogmatiku. U dvije knjige objavio je raspravu o postanku i razvoju organskog svijeta s obzirom na Darwinov nauku pod naslovom *O postanku čovjeka – po posljednjih mudroslovnih i naravoslovnih znanosti* (1874–77). Iz obzora skolastike na osebujan kritički način spaja filozofsko umovanje sa suvremenim znanstvenim i filozofskim nazorima. Djelo donosi kršćanski odgovor na evolucionističke teorije što su se tada širile u Hrvatskoj, naglašavajući ljudsko umno djelovanje i duhovnost duše u čovjeku.

Važan prinos neoskolastičkoj filozofiji dao je župnik u Lađevcu Cvjetko Gruber (1843–1914), koji je godinu dana nakon enciklike pape Leona XIII.

zagovarao povratak filozofiji Tome Akvinskoga u apologetskoj knjižici *Kršćanska filozofija u duhu anđeoskog učitelja sv. Tome Akvinjanina obzirom na najnoviju encikliku Aeterni Patris*. Želeći obraniti »zdravi ljudski um« pred raznim izopačenjima i filozofskim zabludama, Gruber dokazuje kako bez filozofije nema znanosti i zalaže se da se poučavanje filozofije još snažnije uvede već u gimnaziji.

Dalje se među predstavnicima neoskolastike ističe Josip Stadler (1843–1918), za kojega je Zlatko Posavac ustvrdio da je izgradio »prvi hrvatskim jezikom kao cjelina izveden i tiskom objavljen (neoskolastički) filozofijski sustav«. Studirao je filozofiju u Rimu gdje je stekao doktorat 1865. Bio je prefekt sjemeništa i profesor filozofije na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu (1874–82), a potom je imenovan sarajevskim nadbiskupom. Započeo je gradnju sustava knjigom *Logika* iz 1871, za koju tvrdi da ju je preveo s latinskoga te stranom preradio. Opsežnim udžbenikom skolastičke filozofije, koji je pisao od vremena zagrebačke profesure, na više od 1400 stranica u 6 knjiga *Filosofija I–VI*, Sarajevo 1904–15. zaokružio je neoskolastički filozofijski sustav, koji sadrži logiku (dijalektika i kritika ili noetika), opću metafiziku ili ontologiju, kozmologiju, psihologiju i naravno bogoslovlje. U duhu aristotelovsko-neotomističke tradicije polazište sustava zasniva na pitanju o posljednjem razlogu svega bivstvjućeg. Ne samo što je to prvi nego je očito i jedini cjelovito izveden neoskolastički sustav na hrvatskom jeziku, zaslužan i za stvaranje filozofskoga nazivlja.

Za neoskolastiku je također značajan Stadlerov učenik i nastavljatelj Antun Bauer (1856–1937), koji je svoja filozofijska djela objavio prije profesora. Studirao je u Zagrebu, Budimpešti i Beču. Knjiga *Naravno bogoslovlje* (Theodiceja) tiskana je 1892, a *Opća metafizika ili ontologija* 1894. Riječ je o prvim knjigama neoskolastičke tradicije pisanim hrvatskim jezikom. Filozofiju je predavao na bogoslovnom studiju Zagrebačkoga sveučilišta od 1887. do 1910. kada je kao drugi filozof postao zagrebački nadbiskup. Polazio je od neotomističkih nazora uz blagi refleks platoničko-augustinskog utjecaja. Suprotstavljao se znanstvenom pozitivizmu i darwinizmu u polemikama sa sveučilišnim profesorima Šulekom, Brusinom i Spevecom. Nasuprot estetičkim nazorima »hrvatske Moderne« dokazivao je kako je ljepota nešto objektivno te da imade ontološku osnovu u svim predmetima. Postao je redovitim članom Akademije 1898. djelom o Wundtovu metafizičkom sustavu. U inauguralnom rektorskom govoru iz 1908. *Vjera i znanost* zalagao se za slobodu sveučilišnoga naučavanja, dokazujući nemogućnost sukoba između istinske znanosti i prave vjere.

4. Akademska i školska filozofija

Prvi profesor filozofije na Mudroslovnom fakultetu obnovljenoga Sveučilišta u Zagrebu bio je Križevčanin Franjo Marković (1845–1914). Pohađao je gimnaziju u Zagrebu od 1854. do 1862. Studirao je ponajprije klasičnu filologiju i slavistiku u Beču 1862–65, a potom je u Beču 1870–72. stekao i filozofsku naobrazbu. Slušao je predavanja i doktorirao kod Roberta Zimmermanna (1824–1898), pod čijim se utjecajem priklonio školskoj filozofiji Johanna Friedricha Herbarta (1776–1841), tada prevladavajućoj filozofskoj paradigmi na njemačkim sveučilištima. Poznat je i kao pjesnik i državnik, narodni zastupnik križevačkoga kotara u Hrvatskom Saboru.

Odredio je smjer filozofijskoj težnji u duhovnom životu Hrvatske od pada apsolutizma i prekretničkoga zasjedanja 'velikoga' Hrvatskog sabora 1861, na kojemu su postavljeni novi temelji u političkom i kulturnom životu. U duhu narodnoga preporoda pisao je rodoljubno-refleksivnu poeziju. Objavio je epove *Kohan i Vlasta*, *Zvonimir kralj hrvatski i dalmatinski* (1876), *Karlo Drački*, *Benko Bot*. Po uzoru na književni preporod težio je obnoviti hrvatsku filozofijsku tradiciju u nastupnom rektorskom govoru *Filozofijske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII* (1881). Vodio se romantičnom idejom o duhu naroda i mišlju kako će proučavanje djela hrvatskih filozofa otvoriti ulazak »u organizam duševne skupnosti narodne« time što će njihove misli »prestati biti dissecta i disjecta membra« (32). U tom nastojanju objavio je raspravu *Filozofijski rad Rugjera Josipa Boškovića* (1887–1888).

Glavno djelo *Razvoj i sustav obćenite estetike* tiskano je 1903. U uvodnom dijelu ocrtava trodiobu filozofije na spoznajni nauk, etiku i estetiku: »Stoga su mnogi filozofi razložito kazali, da se ljudski um naprama stvarima drži na tri načina: on ili ustanovljuje, što u istinu jest i biva, ili ocjenjuje nešto po dobroti, ili ocjenjuje nešto po krasoti. Istina, dobrota i krasota: to su tri razna objekta ljudskoga filozofijskoga uma.« (str. 1 i sl.) Nastojao je otkloniti formalizam i idealizam u shvaćanju krasote, ljepote i uzvišenosti kao načela umjetničkog djela, tražeći obilježja ljepote u duhovnoj sintezi osjeta. Analogno je ljepoti čudoredno dobro kao skladna pravilnost ili poduđarnost volje s načelima.

Iz estetičke tematike objavljena su djelca *Estetička ocjena Gundulićeva »Osmana«* (1877) i *Prilog estetičkoj nauci o baladi i romanci* (1899). Napisao je ogled *Etički sadržaj naših narodnih poslovice* (1889). Zamišljeno djelo *Pentalogija* nije dovršeno, a predavanja koja se odnose na logiku, pedagogiku, psihologiju, fiziku, etiku i nauk o spoznaji, ostala su u rukopisu i čuvaju se u Arhivu HAZU.

Gjuro Arnold (1853–1941), iz Ivanca, prvi je doktor filozofije na obnovljenom Sveučilištu u Zagrebu promoviran 1880. radom *Etika i povijest* (1879). Usavršavao se u Göttingenu, Berlinu i Parizu, a od 1894. profesor je teorijske i praktične filozofije, pedagogije, te rektor Zagrebačkog sveučilišta (1899–1900). Objavio je djela *Zadnja bića* (1888), *Filosofija, prirodne nauke i sociologija. Riječ u prilog metafizici* (1899), *Književnost i narod* (1904), *Umjetnost prema znanosti* (1906), *Može li umjetnost zamijeniti vjeru* (1908), *Jedinstvena narodna kultura* (1909), *O psihologiji bez duše* (1909), *Monizam i kršćanstvo* (1909). Arnoldovi udžbenici *Logika* (1888) i *Psihologija* (1893) dugo su se upotrebljavali u srednjim školama. Bavio se pjesništvom i objavio zbirku *Izabrane pjesme* (1899).

Nasuprot prevladavajućem pozitivizmu Arnold je na tragu Leibniza, Herbarta i Lotzea zagovornik metafizike spiritualističkog pluralizma, mnoštva počela duhovne naravi, prema kojoj se cjelina stupnjevito gradi iz jednostavnih elemenata. Metafiziku pokušava obnoviti kao »višu umsku« znanost zasnovanu na iskustvu. Obrazlaže povijest kao »slobodnu volju čovječanstva« koja podliježe vrijednosnoj prosudbi. U postavci o bitnoj oduhovljenosti svega što jest prikazuje čovjeka kao slobodno duševno biće koje nije ograničeno samo na pojavni svijet onoga što jest, nego je svojim mišljenjem, čuvstvom i djelovanjem upućen na ono što treba biti, na idealni svijet istine, ljepote i dobrote. Spoznaja svijeta otvara se u spoju znanosti, umjetnosti i vjere. Umjetnost prikazuje ljepotu koja je »simbol duševnosti i ćutilna manifestacija osjetilnosti«. U logici je zastupao posredni smjer između formalizma matematičke logike i logičke analize znanosti.

Prvu cjelovitu logiku na hrvatskom jeziku u obliku gimnazijskoga udžbenika napisao je 1868. Karlovčanin Vinko Pacel (1828–1869). Orijentirajući se prema školskome priručniku Josepha Becka i logici R. Zimmermanna i G. A. Lindnera, Pacel je postavio kao glavnu zadaću uzajamno usklađivanje logičkih pojmova i pojmovanje hrvatskoga jezika. Razvio je na kantovskim postavkama formalnu logiku koja se ne bavi onime što nego kako mislimo i tiče se svake misli uopće.

Predavač logike i psihologije na Učiteljskoj školi u Petrinji Josip Glaser objavio je u Zagrebu udžbenike *Nacrt psihologije* (1877) i *Logika: za pučke učitelje i učiteljske pripravnike* (1878). Suosnivač je »Pedagoško-književnog zbora« 1871, a objavio je također raspravu »Što je harmonični uzgoj i obrazovanje« u Petrinji 1873/74. Zastupa izraženiju psihologijsku orijentaciju logike, polazeći od same prakse mišljenja (zorno, živimi primjeri).

Pod strogim utjecajem herbartizma napisao je Stjepan Basariček *Kratko izkustveno dušoslovje* (1877), te svojevrсну pedagogijsku tetralogiju *Uzgojslovje* (1880), *Obće obukoslovje* (1882), *Posebno obukoslovje* (1884) i *Povijest*

pedagogije (1881). Zastupajući tezu da se pedagozijska pravila najdosljednije mogu izvesti iz Herbartove psihologijske nauke, utirao je put estetičkom psihologizmu hrvatskog *fin de sièclea*.

* * *

Zaključno se daje potvrditi kako filozofija u 19. stoljeću u Hrvatskoj nastavlja na višestoljetni kontinuitet hrvatske i europske latinske baštine te bez skoka prelazi na narodni jezik i nazivlje na kojemu se stvaraju novi uvidi i spoznaje. Nastaju originalna djela i značajni prinosi u raznim područjima od teoretske filozofije i logike do političke i pravne teorije, etike i estetike. Nesumnjivo su zastupljeni veliki filozofski pokreti i krugovi, od utjecaja Kanta i njemačkoga idealizma do herbartizma, jednako francuske, britanske i talijanske filozofije. Središta naobrazbe hrvatskih filozofa sežu od Rima, Venecije, Padove i drugih talijanskih gradova na jugu do Budimpešte, Graca, Beča, Požuna, Berlina, Pariza u Srednjoj i Zapadnoj Europi. Ali je znakovito kako se te ideje prelamaju na školama i učilištima diljem Hrvatske, ne samo u Zagrebu nego i u Vukovaru, Petrinji, Varaždinu, Zadru, Splitu, Rijeci i Dubrovniku. Filozofska se djela stvaraju i u malim mjestima na otocima Visu ili Braču, Hvaru i Krku, Slavoniji i Zagorju. Ovaj sažeti prikaz svjedoči o životu filozofije i ukorijenjenoj europskoj duhovnoj tradiciji na tlu Hrvatske tijekom 19. stoljeća.

Literatura:

- Studia historiae philosophiae Croaticae* 1–4, Zagreb 1990–1999.
- Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1–58, Zagreb 1975–2004.
- Croatian Philosophy* I-II, *Synthesis philosophica* 15, 16 (1993).
- Josip Balabanić, *Darvinizam u Hrvatskoj*, JAZU, Zagreb, 1983.
- Pavo Barišić, *Filozofija prava Ante Starčevića*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1996.
- Pavo Barišić (ur.), *Ante Starčević. Izabrani politički spisi*, Golden marketing/Narodne novine, Zagreb, 1999.
- Pavo Barišić (ur.), *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2000.
- Heda Festini, *Antun Petrić, filozof iz Komiže*, Književni krug, Split, 1992.
- Heda Festini, »Đuro Pulić o otkriću znanstvenih teorija«, *Godišnjak za povijest filozofije* 3 (1985), str. 52–58.
- Heda Festini, »Znanje o jeziku u Jure Pulića (Dubrovnik 1816. – Rim, 1883.)«, *Scopus* 4 (1999), br. 11, str. 79–85.

- Heda Festini, *Život i djelo Splitsanina Jurja Politea*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2003.
- Igor Gostl, *Bogoslav Šulek, otac hrvatskoga znanstvenog nazivlja*, Matica hrvatska, Zagreb, 1995.
- Srećko Kovač, »Teorijska filozofija na Zagrebačkoj akademiji 1776–1850«, *Prilozi* 31–32 (1990), 23–39.
- Srećko Kovač, *Logika kao demonstrirana metoda. Formalna logika u Kanta i najranija recepcija njezinih aspekata u Hrvatskoj*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1992.
- Zora Križanić, *A. Bauer i njegova filozofija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1986.
- Ivan Macan, »Antun Bauer, filozof i nadbiskup«, *Obnovljeni život* 54 (1999), str. 149–158.
- Ivan Macan, »Neoskolastika u Hrvatskoj od 1874. do 1945.«, u: *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije*.
- Zlatko Posavac, *Arnold kao estetičar. U kontekstu kontroverza hrvatske moderne*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1997.
- Zlatko Posavac, *Estetika u Hrvata*, Zagreb, 1986.
- Zlatko Posavac, *Novija hrvatska estetika*, Zagreb, 1991.
- Zlatko Posavac, »Filozofija u Hrvatskoj 19. stoljeća«, *Praxis* (1967), br. 3.
- Zlatko Posavac, »Ususret estetičkom psihologizmu moderne«, *Prilozi* 29–30 (1989), 7–43.
- Josip Posedel, *Pedagoški i filozofski rad dr. Đura Pulića*, Dubrovnik, 1917.
- Ljerka Schiffler, *Vetera et nova. Hrvatska filozofija u europskom obzoru*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2004.
- Franjo Zenko, »'Ethica' Grge Čevapovića, filozofskoteološkog pisca modernističkog nagnuća«, *Prilozi* 31–32 (1990), 167–180.
- Franjo Zenko, *Novija hrvatska filozofija*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.

GLAVNE STRUJE HRVATSKE FILOZOFIJE U 19. STOLJEĆU

Sažetak

Izlaganje će obuhvatiti razvoj raznih filozofskih disciplina i smjerova u Hrvatskoj u 19. st., primjerice: razvoj pravne i političke filozofije (Albely, Starčević), razvoj logike (Pacel, Glaser, Basariček), školske filozofije, neoskolastike (Petrić, Kržan, Stadler, Bauer) i herbartizma (Marković, Basariček), recepciju Kanta (u Čučića i Čevapovića), utjecaj pozitivističkih znanosti, materijalizam i darvinizam (u Šuleka), Arnoldov spiritualistički pluralizam, utjecaj njemačkog idealizma i filozofije samosvijesti na Račkoga, filozofiju Jurja Politea, Đure Pulića i dr.

THE MAIN CURRENTS IN CROATIAN PHILOSOPHY IN THE NINETEENTH CENTURY

Summary

The paper encompasses the development of various philosophical disciplines and currents in the nineteenth-century Croatia, for instance: the development of philosophy of law and politics (Albely, Starčević), the development of logic (Pacel, Glaser, Basariček), school philosophy, Neo-Scholastics (Petrić, Kržan, Stadler, Bauer), and Herbartism (Marković, Basariček), the reception of Kant (in Čučić and Čevapović), the influence of positivistic sciences, materialism and Darwinism (in Šulek), Arnold's spiritualistic pluralism, the influence of German idealism and the philosophy of self-consciousness on Rački, the philosophies of Juraj Politeo, Đuro Pulić, and others.